

8.RATNA PROPAGANDA

Pri mom pažljivom praćenju svih političkih zbivanja, uvek me je delatnost propagande izuzetno interesovala. U njoj sam video instrument, kojim su upravo s' majstorskom veštinom vladale socijalističko-marksističke organizacije i umele da ga primene. Naučio sam tada već rano da shvatim da tačno primenjivanje propagande predstavlja stvarnu umetnost, koja je građanskim partijama bila i ostala gotovo sasvim nepoznata. Samo hrišćansko-socijalni pokret, naročito u vreme Luegera, mogao je koristeći taj instrument da postigne izvesnu virtuoznost i zahvaljujući tome imao je veoma mnogo uspeha. Do kakvih ogromnih rezultata je, međutim, dovodila tačno primenjena propaganda, moglo se tek za vreme rata uvideti. Na žalost, i ovde se, opet, sve moglo studirati samo na suprotnoj strani, jer delatnost na našoj strani ostala je u ovom pogledu više nego skromna. Samo, upravo taj tako potpuni propust u celokupnom razjašnjavanju situacije na nemačkoj strani koji je naročito svakom vojniku jako morao da pada u oči, dao mi je povoda da se sad još mnogo upornije pozabavim pitanjima propagande.

Vremena za razmišljanje bilo je pri tom često više nego dovoljno, ali praktičnu nastavu pružao nam je neprijatelj, samo nažalost isuviše dobro. Jer, ono što je kod nas ovde bilo zapušteno, nadoknađivao je protivnik sa nečuvenom spretnošću i zaista genijalnom sračunatošću. Od te neprijateljske ratne propagande i ja sam takođe beskrajno mnogo naučio. Doduše pored onih koji su ponajpre morali ovo neprijateljsko delovanje da uzmu sebi kao pouku, prolazilo je vreme bez ikakvog traga; činilo im se s' jedne strane da su suviše mudri da bi od drugih prihvatili podučavanje, a s' druge strane nedostajala je za to poštena volja...

Da li je kod nas uopšte postojala neka propaganda?

Nažalost, na ovo mogu da odgovorim samo sa "ne". Sve što je u ovom pravcu zaista preduzeto, bilo je toliko nedovoljno i pogrešno od samog početka, da to u najmanju ruku nije koristilo, a ponekad je upravo nanosilo štete. Po formi nedovoljna, u biti psihološki pogrešna: to bi bio rezultat jednog ozbiljnog ispitivanja nemačke ratne propagande. Već u vezi s' prvim pitanjem, izgleda, da nisu bili sasvim načisto, naime: da li je propaganda sredstvo ili cilj? Ona je sredstvo i mora prema tome da bude ocenjena sa stanovišta svrhe. Njena forma, stoga mora da se svrsishodno prilagodi podržavanju cilja kome ona služi. Takođe je jasno da značaj cilja može da bude različit sa stanovišta opšte potrebe, i da se time i unutrašnja vrednost propagande različito određuje. A cilj za koji se u toku rata borilo bio je najuzvišeniji i naj-silniji koji čovek uopšte može zamisliti: to je bila sloboda i nezavisnost našeg naroda, sigurnost i ishrana za budućnost i čast nacije; nešto, što uprkos suprotnim mišljenjima danas, ipak postoji ili bolje rečeno, treba da postoji, pošto upravo narodi bez časti obično ranije ili kasnije izgube slobodu i nezavisnost, što opet odgovara samo jednoj višoj pravdi, pošto nečasne barabske i hohštapperske generacije i ne zaslužuju slobodu. Ali ko želi da bude kukavički rob, ne sme i ne može da ima nikakvu čast pošto bi ona inače podlegla najkraćem vremenu opštem preziru.

Nemacki narod borio se za ljudsku egzistenciju, i tu borbu podržati bila bi svrha ratne propagande; a cilj je morao biti da mu se pomogne u pobedi. Ali, ako se narodi na ovoj planeti bore za svoju egzistenciju pa se, prema tome, suočavaju sa sudbonosnim pitanjem biti ili ne biti, padaju sva razmatranja o humanosti ili estetici u ništavilo; jer sve ove predstave ne lebde u eteru nego potiču iz fantazije čoveka i vezane su za njega. Njegov odlazak sa ovoga sveta ponovo pretvara ove pojmove u ništavilo, jer priroda ih ne poznaje. Oni su svojstveni i među ljudima samo malom broju naroda, ili bolje rečeno, malom broju rasa, i to u onoj meri u kojoj oni proizilaze iz samog osećaja tih naroda i rasa. Humanost i estetika bi čak u humano nastanjenom svetu propali onako kao što bi se izgubile rase, koje su tvorci i nosioci tih

pojmovi. Ali, pri tom imaju svi ovi pojmovi, u borbi jednog naroda za svoj život i opstanak na ovom svetu, samo podređen značaj, pa čak i potpuno nestaju kao određujući činilac za oblike borbe jednog naroda koji se nalazi u borbi. Ali to je uvek jedino vidljivi ishod. Što se tiče pitanja humanosti, već se i Moltke o tome izjasnio, naime, da se ona u ratu sastoji samo u kratkoći postupka, dakle, da njoj najviše odgovara najoštrij način borbe. Ali, kad se pokuša da se u tim stvarima nastupi trabunjanjem o estetici itd. onda se na ovo može zaista dati samo jedan odgovor: sudbinska pitanja značajna za egzistencijalnu borbu jednog naroda poništavaju i svaku obavezu prema lepoti. Najmanje lepo što može da postoji u ljudskom životu jeste i ostaje jaram ropstva. Ili zar možda ova dekadencija iz Svabinga oseća današnju sudbinu nemačke nacije kao "estetsku"? Sa Jevrejima kao modernim pronalazačima ovog kulturnog parfema nije zaista potrebno uopšte o tome raspravljati. Ceo njihov život je otelotvoreni protest protiv estetike slike i prilike gospodnje. Ali, ako se tako jednom izbace iz borbe ova gledišta o humanitetu i lepoti, onda ona ne mogu naći primenu kao merilo za propagandu.

Propaganda je u ratu bila sredstvo za ostvarenje cilja, a ovaj je opet bio borba za život nemačkog naroda i tako je propaganda mogla da bude razmatrana samo sa ovih važećih načela. Najsvirepija oružja bila su onda humana ako su uslovljavala bržu pobjedu, a lepe su bile samo one metode koje su pomagale da se naciji osigura dostojanstvo slobode. To je bio jedino mogući stav u jednoj takvoj borbi na život i smrt, stav po pitanju ratne propagande. Da je o tome na tzv. merodavnim mestima bilo već razjašnjeno to pitanje, onda nikada ne bi nastala ona nesigurnost u formi i primeni ovog oružja; jer i ovo je samo jedno oružje, iako zaista stravično u ruci znalca.

Drugo pitanje od upravo odlučujućeg značaja, bilo je sledeće: kome treba da se obraća propaganda? Naučnoj inteligenciji, ili manje obrazovanoj masi? Ona treba uvek da se obraća samo masama! Za inteligenciju, ili ono što se danas na žalost često tako naziva, ne postoji propaganda, nego naučno poučavanje. Propaganda je, međutim, isto toliko malo nauka po svome sadržaju, kao recimo, što je plakat sam po sebi umetnost u svom prikazivanju.

Umetnost plakata je u sposobnosti crtača da formom i bojom skrene pažnju mase. Plakat za umetničku izložbu ima samo da ukaže na umetnost izloženih dela; što više mu to uspe, tim je onda veća umetnost samog plakata. Plakat treba dalje da masi prenese predstavu o značenju izložbe, ali ni u kom slučaju da bude naknada za umetnost, koja se ovde predstavlja. Stoga ko želi da se bavi samom umetnošću, mora da studira i više nego što je plakat. Za njega čak nije ni u kom slučaju dovoljna ni prosta "šetnja" kroz izložbu. Od njega se sme očekivati da se u temeljnom posmatranju udubi u pojedina dela, a onda polako formira pravedan sud. Slično je i sa odnosima kod onoga što mi danas označavamo rečju "propaganda".

Zadatak propagande ne leži u naučnom obrazovanju pojedinca, nego u ukazivanju masama na određene činjenice, događaje, nužnosti itd, čije značenje tek time treba da se pomeri u vidno polje mase. Umetnost je sad isključivo u tome da se to učini na što je moguće perfektniji način, da se stvori opšte uverenje o stvarnosti jedne činjenice, nužnosti jednog događaja, ispravnosti nečega što je neophodno itd. Ali, pošto ona nije i ne može da bude nužnost sama po sebi, pošto je, eto, njen zadatak tačno kao kod plakata u tome da se masi skrene pažnja, a nije u tome da podučava i bez toga naučno iskusne, ili one koji teže obrazovanju i razumevanju, onda mora i njeno dejstvo sve više da se usmerava na osećaj, a samo vrlo uslovno na tzv. razum.

Svaka propaganda mora da bude narodska, a njen duhovni nivo da bude podešen prema sposobnosti primanja i najograničenijeg pojedinca među onima prema kojima ona namerava da se usmeri. Time će njen čisto duhovni nivo morati biti utoliko niže spušten, što je veća masa ljudi koja njome treba da bude obuhvaćena. Ali, ako se radi, kao kod propagande, za istrajavanje u ratu, o tome da se ceo jedan narod obuhvati u njen delokrug, onda oprez u

izbegavanju isuviše visokih duhovnih pretpostavki nikada ne može biti dovoljno veliki. Što je skromniji njen naučni balast i što više ona uzima u obzir isključivo osećanje mase, time je i probojniji njen uspeh. A on je najbolji dokaz za ispravnost ili neispravnost jedne propagande, a ne uspelo zadovoljenje nekoliko naučnika, ili estetskih junova. Upravo u tome leži umetnost propagande da ona shvatajući osećajni svet predstava velikih masa, nalazi u psihološki tačnoj formi put do zainteresovanosti, i dalje do srca širokih masa. Da ovo ne mogu da shvate naši mudrijaši, dokazuje samo koliko su lenji duhom ili uobraženi. Shvati li se, međutim, neophodnost da se veština vrbovanja kod propagande usmeri na nivo širokih masa, onda se iz toga dalje već proizilazi sledeći nauk:

Pogrešno je ako hoće da se propagandi da mnogostranost neke naučne nastave. Sposobnost prijema velike mase je vrlo ograničena, razumevanje malo, ali zato je velika njena zaboravnost. Iz ovih činjenica gledano, mora svaka propaganda, koja želi da ima puno dejstvo, da se ograniči na samo vrlo malo tačaka i da ih udarnim rečima, slagvortima, toliko dugo koristi, da sigurno i poslednji slusajući takvu reč ne bude u stanju da sebi predstavi ono željeno. Čim se žrtvuje taj princip u želji da se postane mnogostran, dejstvo će se raspršiti, pošto masa niti može da svari ponuđenu materiju, niti da je zadrži.

Ali, time se rezultat opet slabi i najzad poništava.

Ukoliko ona ima da bude obuhvatnija u svom prikazivanju utoliko psihološki ispravnije mora biti postavljanje njene taktike. Bilo je, na primer, iz osnova pogrešno, praviti protivnika smešnim, kao što je to, pre svega činila, austrijska i nemačka propaganda humorističkih listova. Veoma pogrešno stoga, jer stvarni susret sa protivničkim vojnikom je smesta morao da stvori jedno sasvim drugo uverenje, nešto što se onda na najstrašnji način svetilo; jer, sad se osećao nemački vojnik pod neposrednim utiskom protivnika otpora ovog, prevaren od mahera koji su ga prosvetili, a na mesto jačanja njegove borbene volje ili samo i čvrstine, nastupalo je ono suprotno. Vojnik je tad klonuo duhom. Nasuprot ovome je ratna propaganda Engleza i Amerikanaca psihološki bila ispravna. Time što su oni sopstvenom narodu Nemca predstavljali, kao varvarina i Huna, pripremali su već pojedinačnog vojnika na strahote rata i tako mu pomagali da se sačuva od razočarenja. Najuzasnije oružje koje se protiv njega moglo primeniti, izgledalo mu je sada više kao potvrda njegovih već dobijenih saznanja, i isto tako mu jačalo uverenje u ispravnost tvrđenja njegove vlade, kao što je to oružje, s' druge strane, povećavalo bes i mržnju protiv podlog neprijatelja. Jer, stravično dejstvo oružja koje je na sebi upoznao, od strane protivnika, izgledalo mu je postepeno kao dokaz njemu već poznate "hunske" brutalnosti varvarskog neprijatelja, a da ni jedan jedini časak nije pomislio da je njegovo oružje, možda, pa čak i verovatno, još užasnije moglo da deluje. Tako se engleski vojnik pre svega nije mogao osećati kao još kod kuće neistinito obavešten, što je, nažalost kod nemačkog tako često bio slučaj, pa je on, najzad, uopšte sve što je dolazilo sa ove strane, odbijao kao "prevaru" i "mučku". Sve su ovo bile posledice toga što se verovalo da se može i najobičniji magarac prekomandovati za propagandu (ili čak "inače" neki pametan čovek), umesto da se shvati da su za ovo još jedva dovoljno dobri upravo najgenijalniji poznavaoči duše.

Tako je nemačka ratna propaganda pružala i nenadmašan poučni i nastavni primer kako takvo "prosvetljavanje" može da ima upravo obratno dejstvo, usled potpunog nedostajanja svakog psihološki ispravnog razmišljanja. Od protivnika, međutim, bilo je beskrajno mnogo toga što se moglo naučiti za onoga koji je sa otvorenim očima i neokoštanim osećanjem u sebi četiri i po godine prerađivao bujicu neprijateljske propagande, koja je nadirala u talasima. Ipak, najpogrešnije je shvaćena ona najvažnija pretpostavka svake propagandističke delatnosti uopšte: naime, načelno i subjektivno jednostrani stav te delatnosti po svakom pitanju koje obrađuje. U ovoj oblasti se na neki način grešilo i to odmah na početku rata, odozgo sve do dole, tako da se s' pravom može sumnjati da li se toliko besmislice zaista može pripisati samo čistoj gluposti. Šta bi se, na primer, reklo o jednom plakatu koji treba da hvali neki novi sapun, a pri tom isto tako hvali kao "dobro" i druge sapune? Na to bi se samo moglo

odmahnuti glavom. Upravo tako stoji stvar i sa političkom reklamom. Zadatak propagande, na primer, nije odmeravanje različitih prava, nego, isključivo naglašavanje jednoga koje ona upravo zastupa. Ona ne treba objektivno da ispituje istinu, ukoliko je ona za drugu stranu povoljna, da bi je onda prikazala masi s' doktrinarnom iskrenošću, već treba neprestano da služi sopstvenoj istini. Bilo je iz osnova pogrešno da se krivica zbog rata razmatra sa stanovišta da ne može isključivo Nemačka da se učini odgovornom za izbijanje ove katastrofe, nego bi bilo ispravno da se ova krivica, bez ostatka stavi na teret protivniku, čak ako ovo zaista ne bi odgovaralo istinskom toku događaja, kao što je to stvarno bio slučaj. Međutim, šta je bila posledica ove polovičnosti? Široka masa jednog naroda ne sastoji se od diplomata, ili samo od profesora međunarodnog prava, pa čak ni od mnoštva pametnih pojedinaca koji su sposobni za donošenje suda, već isto tako i od običnih ljudi kolebljivih kao i sklonih sumnji i nesigurnosti. Čim se sopstvenom propagandom jednom prizna, makar i zračak nekog prava i na drugoj strani, odmah se postavlja i temelj u sopstveno pravo. Masa nije u stanju sad da razlikuje gde se završava tuđe nepravdo, a počinje sopstveno. Ona u takvom slučaju postaje nesigurna i nepoverljiva, posebno onda, kada protivnik ne učini istu besmislicu, nego sa svoje strane, sve i svaku krivicu tovari na neprijatelja. Šta je onda razumljivije nego da najzad sopstveni narod čak više veruje neprijateljskoj propagandi, koja nastupa konzistentnije, jedinstvenije, nego sopstvenoj? A još k' tome kod jednog naroda koji je i inače toliko opterećen glupom objektivnošću kao što je to nemački! Jer, kod njega će se svako potruditi da se, zaboga, neprijatelju ne čini nepravda, čak i uz opasnost najtežeg opterećenja, pa i uništenja sopstvenog naroda i države. Da se ovo, naravno, na merodavnim mestima, tako ne tumači, uopšte ne dolazi do svesti masa. Narod je u svojoj ogromnoj većini tako ženski defanzivno nastrojen i postavljen, da njegovo mišljenje i poštovanje manje određuje trezveno razmatranje, a više emotivno osećanje. Ali, ovo osećanje nije komplikovano, nego vrlo jednostavno i celovito. Ovde nema mnogo diferenciranja, već pozitiv ili negativ, ljubav ili mržnja, pravo ili nepravdo, istina ili laž, a nikad pola ovako i pola onako, ili delimično itd. Sve ovo je naročito englegka propaganda na zaista genijalan način razumela i uzela u obzir. Tamo stvarno nije bilo polovičnosti koje bi, recimo, mogle da podstaknu na sumnje. Znak za briljantno poznavanje primitivnosti osećanja širokih masa odražavao se u huškačkoj propagandi prilagođenoj situaciji, propagandi koja je isto tako bezobzirnim kao i genijalnim načinom osiguravala preduslove za moralno istrajavanje na frontu, čak i kod najvećih stvarnih poraza kao i dalje u isto tako upornom isticanju nemačkog neprijatelja kao jedinog krivca za izbijanje rata: to je laž koja je samo svojom bezuslovnom, drskom, jednostranom tvrdoglavošću kojom je bila izlagana, vodila računa o osećajnom, uvek ekstremnom, stavu velikog naroda i stoga se u nju i verovalo.

Koliko je ova vrsta propagande bila efikasna, pokazuje najudarnije činjenica da ona posle četiri godine ne samo da nije protivnika strogo držala u šahu, nego je čak počela da nagriza i naš sopstveni narod. Da našoj propagandi ovaj uspeh nije bio dosuđen nikoga zaista nije moglo začuditi. Ona je nosila klicu neefikasnosti već u svojoj unutrašnjoj dvoznačnosti. Najzad je već i usled njenog sadržaja bilo malo verovatno da bi ona kod masa mogla pobuditi neophodni utisak. Samo su se naši slobodoumni "državnici" nadali da bi bilo moguće sa ovim bljutavim pacifističkim splećinama dovesti ljude u zanos da umru za otadžbinu. Tako je ovaj bedni produkt bio nesvrsishodan, pa čak i štetan. Ali, sva genijalnost propagandne parade neće voditi nikakvom uspehu ako se uvek iznova, veoma odlučno, ne uzme u obzir jedan fundamentalan princip. Propaganda treba da se ograniči na malo pojmova i da to uvek ponavlja. Upornost je ovde, kao i kod tako mnogo stvari na ovom svetu prva i najvažnija pretpostavka za uspeh.

Upravo u oblasti propagande ne sme se nikad dozvoliti da nas vode estete ili blažirani tipovi: ovi prvi, zbog toga ne, jer će inače sadržaj po formi i izrazu za kratko vreme, umesto da se, prilagodi masi, imati samo privlačnu snagu za literarne čajanke; od drugih, međutim, se treba

veoma brižno čuvati zbog toga što njihov manjak sopstvenogog svežeg osećanja traži uvek nove nadražaje. Tim ljudima će za kratko vreme sve postati dosadno; oni žele promenu i nikad neće umeti da se prenesu u potrebe svoje još ne tako prevejane okoline ili da je čak shvate. Oni su uvek prvi kritičari propagande, ili bolje rečeno, njenog sadržaja koji uvek izgleda suviše starinski, suviše otrcan itd. Oni hoće uvek novo, traže promenu i postaju time pravi smrtni neprijatelji svakog delotvornog političkog pridobijanja masa. Jer, čim organizacija i sadržaj jedne propagande počnu da se upravljaju prema svojim potrebama, gube svaku homogenost i umesto toga, razvejavaju se potpuno.

Propaganda, ipak, nije zbog toga tu, da blažiranim gospodiinčićima neprestano stvara interesantne promene, već da ubeđuje, i to da ubeđuje mase. Ali, masi je potrebno u njenoj tromosti uvek određeno vreme, pre nego što bude spremna da primi jednu stvar k' znanju, i ona će samo hiljadostrukom ponavljanju najjednostavnijih pojmova najzad da pokloni svoje pamćenje. Nijedna promena nikada ne sme da izmeni sadržaj onoga što se propagandom donosi, već mora stalno do kraja govoriti isto. Tako mora, svakako, šlagvort da bude osvetljen sa raznih strana, a kraj svakog razmatranja treba uvek iznova da se nalazi u samom šlagvortu. Samo tako može i delovaće propaganda jedinstveno i celovito. Samo ta velika linija, koja nikada ne sme da bude napuštena, uticaće da, kod stalno istovetnog konsekventnog naglašavanja, sazri konačni uspeh. A onda će se sa čuđenjem moći konstatovati do kakvih ogromnih, jedva razumljivih, rezultata vodi takva jedna upornost. Svaka reklama, pa bila ona u oblasti trgovine ili politike, postiže uspeh trajnom i ravnomernom jedinstvenošću njene primene. I ovde je primer neprijateljske ratne propagande bio uzoran: ograničena na nekoliko stanovišta, isključivo sračunata na mase, vođena sa neumornom upornošću. Za vreme celog rata upotrebljavane su osnovne misli i forme izlaganja, jednom spoznate kao ispravne, a nikad nisu ni bile preduzete najmanje promene. Ona je na početku izgledala luda po drskosti svojih tvrdjenja, kasnije postajala neprijatna, najzad uverljiva. Posle četiri i po godine izbi u Nemačkoj revolucija, čije su parole poticale od neprijateljske tajne propagande. Ali, u Engleskoj se shvatalo još nešto: da, naime, kod ovog duhovnog oruđa uspeh zavisi samo od količine primene, a taj uspeh obično pokriva sve troškove. Propaganda je tamo delovala kao oružje prvoga ranga, dok je ona kod nas predstavljala poslednje прибежиште političara bez zaposlenja i mestašce za zabušante.

I njen je uspeh, dabome, bio, sve u svemu uzev, ravan nuli.